

Kulturhistorisk rapport

Vesterbro 68, Aalborg.

Befæstning og bebyggelse i Aalborgs vestlige udkant, ca.
1300-1700.

J.nr. ÅHM 6206

September 2015

Christian Vrængmose Jensen

Telefon: 99 31 74 00

E-mail:

historiskmuseum@aalborg.dk

2000	<i>Nyere tid</i>	Historisk tid
1660	<i>Renæssance</i>	
1536	<i>Middelalder</i>	
1050	<i>Vikingetid</i>	Jernalder
800	<i>Germansk jernalder</i>	
375	<i>Romersk jernalder</i>	
0	<i>Førromersk jernalder</i>	
500	<i>Yngre bronzealder</i>	Bronzealder
1100	<i>Ældre bronzealder</i>	
1700	<i>Senneolitikum</i>	Bondestenalder
2350	<i>Mellemneolitikum</i>	
3300	<i>Tidligneolitikum</i>	
3900	<i>Ertebølletid</i>	Jægerstenalder
5400	<i>Kongemosetid</i>	
6400	<i>Maglemosetid</i>	
9600	<i>Senistid</i>	
12.700		

Indhold

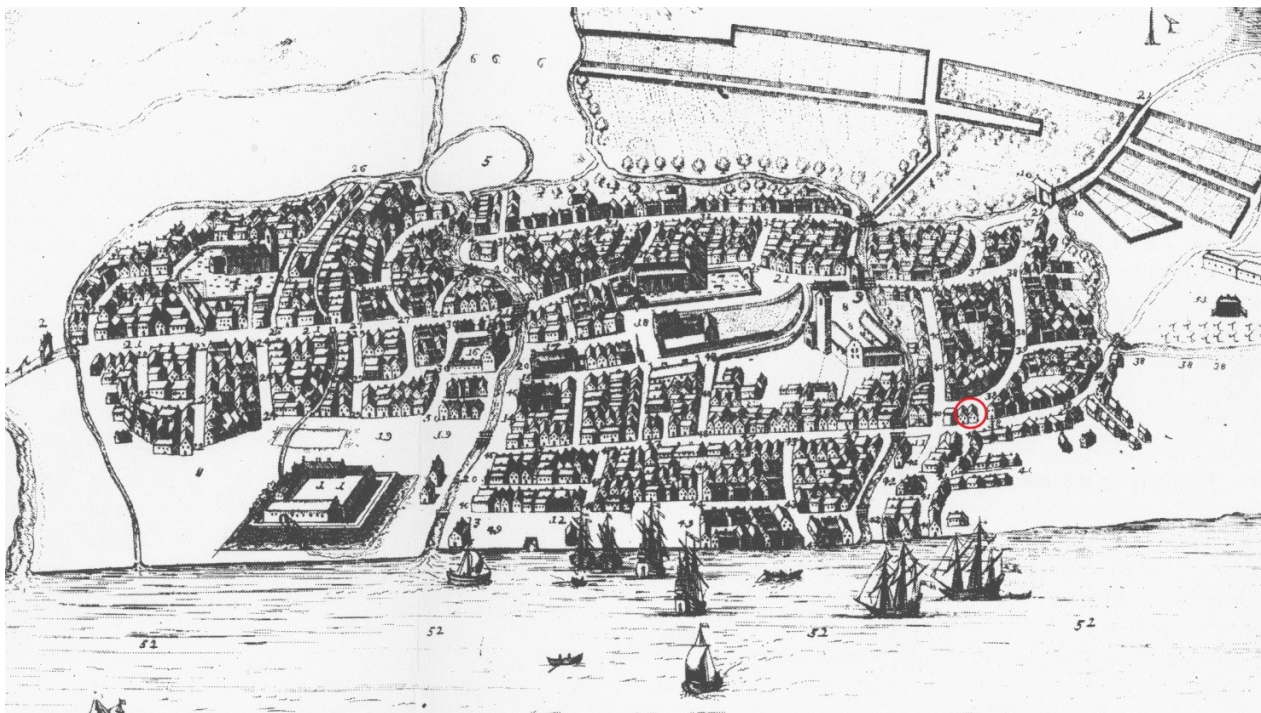
Indledning.....	4
Undersøgelsens baggrund.....	5
Lokalområdet i vikingetiden og middelalderen.....	5
Undersøgelsens resultater	6
Tiden før 1300	6
Befæstning af by 1300-1350.....	7
Befæstningen forfalder 1350-1457	11
Helligåndsklostrets kålgårde 1457-1536	13
Den store mødding 1536-1575.....	16
Smedjen fra 1575-1600	24
De ældste beboelseshuse 1600-1736.....	27
Sammenfatning og perspektivering	33
Udgravningsdata.....	35

Indledning

I foråret og sommeren 2013 udførte Aalborg Historiske Museum en arkæologisk undersøgelse i Vesterbro 68. Grunden er beliggende i den centrale del af det nutidige Aalborg (fig. 1). Tidligere havde grunden dog en anderledes perifer placering i forhold til byens centrum. Dette fremgår bl.a. af Resens prospekt fra 1677, hvor beliggenheden skal findes i den vestlige udkant af byen (fig. 2).

Figur 1. Vesterbro 68 med udgravningsfeltets placering i det nutidige Aalborg (Luftfoto 2010).

Figur 2. Placeringen af Vesterbro 68 på Resens prospekt over Aalborg fra 1677.

På Resens tid må området dog regnes for en fuldt bebygget del af byen, hvilket langt fra var tilfældet i byens ældre perioder i vikingetiden og middelalderen. I det nedenstående skal der gives en beskrivelse af, hvorledes denne udvikling til byområde fandt sted – set fra udgravningen i Vesterbro 68.

Undersøgelsens baggrund

Den vestlige udkant af den ældre by har hidtil været næsten ukendt i arkæologisk sammenhæng. Enkelte små undersøgelser i de nordligere gader Kattesundet, Korsgade og Vesterå har givet et indblik i denne lidt nordligere og mere fjordnære del af den vestlige udkant. Mod syd ved Algade og Tiendeladen har arkæologiske undersøgelser givet kendskab til især den forsvundne Skt. Peders kirke og dennes kirkegård. Men selve området med Vesterbro 68, der altså har ligget mellem kirke- og fjordområdet, har nærmest været aldeles ukendt. Den arkæologiske undersøgelse i Vesterbro 68 blev aktuel i forbindelse med opførelsen af en ny etageejendom på grunden. Da denne skulle udstyres med kælder blev der mulighed for at kigge ned i jordlagene og studere stedets ukendte arkæologi og historie.

Lokalområdet i vikingetiden og middelalderen

Aalborg er opstået på en lav ler- og sandbanke ved Limfjorden. Banken gennemskæres af Østerå, der kunne benyttes til både transport og som åhavn. Åen var dermed en vigtig faktor for byens placering på fjordkysten. Ler- og sandbankens aflange form langs limfjordskysten har defineret udstrækningen af den ældste by og forløbet af byens vigtigste færdselsstrøg, Algade. På den østlige side af Østerå har arkæologiske undersøgelser ved Algade vist, at byens oprindelse her skal findes i 700-800-tallet. På den vestlige side af Østerå har arkæologien foreløbigt fundet spor, der går tilbage til 900-tallet. I 1000-1100-tallet tilkommer byens ældste kirker, der fordeler sig med to på hver sin side af Østerå. På den østlige side af åen var det Vor Frue kirke og en forsvundet Skt. Clemens ved Algade 17-21, mens det på den vestlige side var Skt. Budolfi og den ovennævnte, forsvundne Skt. Peder under de nuværende grunde mellem Tiendeladen og Vesterbro. Selvom Skt. Peder ofte er blevet betragtet som en kirke, der lå umiddelbart udenfor byen, giver kirkeplaceringerne et godt indtryk af byens langstrakte form allerede i den tidlige del af middelalderen i 1100-tallet. Angående hvorvidt Skt. Peder overhovedet skal betragtes som en kirke, der lå udenfor byen eller indenfor, har undersøgelsen i Vesterbro 68 bidraget med nye betragtninger. Det skal der vendes tilbage til i det nedenstående. I løbet af middelalderen fik byen 3 klostre, hvoraf det yngste, nemlig Helligåndsklosteret kom til at spille en stor rolle for området med Vesterbro 68. Det oprettedes i 1400-tallet i byens nordvestlige del og kom helt til at dominere denne og meget af de tilstødende arealer udenfor byen. Området med Vesterbro 68 har således ligget yderligt eller helt udenfor byen i hvert fald i dens tidlige tid. Det regnes ikke for en del af byens ældste tid i vikingetiden, omend der næsten intet vides derom. Først i 1400-tallet omtales der med sikkerhed ejendomme i området ved Skt. Peders kirke. Men noget klart billede af en bydel gives ikke. I 1500-tallet oplever byen generelt en stor vækst mod nord og dette gælder formentlig også den vestlige del ved Sankt Peder, måske dog lidt forsinket. Derved nåedes der frem til den udviklede bydel, der antydes på Resens prospekt sidst i 1600-tallet.

Vigtig for opfattelsen af området ved Vesterbro 68 er også nærheden til Limfjorden. Helt op i 1500-1600-tallet har Limfjorden kun ligget ca. 125 m nord for Vesterbro 68, og historikere har endda fortalt om en decideret bugt, der har skar sig ind i landet ved Vesterbro og vest derfor. Så området må også opfattes som meget fjordnært og faktisk også ret lavtliggende. Før den vældige tilvækst med kulturlag i Vesterbro 68 lå terrænet ca. 1,7 m over nutidig havoverflade. Efter kuturlagstilvæksten går nutidens mennesker forbi Vesterbro 68 i en højde på ca. 4 m over havet.

Undersøgelsens resultater

En arkæologisk undersøgelse skaber gerne en nærmest uendelig og uoverskuelig mængde af nye oplysninger, der kan præsenteres på mange måder. Kun de vigtigste skal derfor beskrives her, og især da dem, der rækker ud i hele bydelens historie. Gennem tiderne har byen og dens mennesker skabt et jordlag, et såkaldt kulturlag, der stedvist i byen når op på ca. 5 m i tykkelse. Kulturlaget er dannet af diverse affald, mistede genstande, bygningsrester, gyder og gader, begravelser, befæstningsvolde og meget mere. Det indeholder så at sige byens arkæologiske databank med oplysninger om stort set alle aspekter af byens liv og historie fra byens start i 700-800-tallet og frem til ca. 1700. Alene med sine titusindevis af begravelser af byens mennesker på mindst 5 kirkegårde kan denne 5 m høje kulturlagsdyngede faktisk også med rette betragtes som en gevaldig gravhøj, om end den ikke decideret er skabt som en sådan. I Vesterbro 68 når kulturlaget generelt kun op på ca. 2,3 m i tykkelse, hvilket igen afspejler den perifere beliggenhed. Den nedenstående gennemgang af resultaterne fra Vesterbro 68 skal startes med de ældste og nederste aflejringer for derefter at lade de følgende, yngre aflejringer fortælle om skiftende tider op gennem kulturlaget.

Tiden før 1300

Som ovennævnt er kulturlagstykkelsen i Vesterbro 68 lidt mindre end andre steder i byen. Grunden til dette er især, at der her simpelthen mangler aflejringer fra tiden før ca. 1300. Med andre ord har der ikke været nogen særlig bebyggelse eller lignende på stedet før dette tidspunkt. Men selvfølgelig er det et sted, som byen har benyttet i et eller andet omfang, og hvor mennesker og dyr har færdes. Eksempelvis har området været pløjet i en periode, hvilket kunne ses ved tynde spor efter oldtidsploven, den såkaldte ard, i undergrundslaget. Sådanne spor er observeret flere steder i byen, og tilsyneladende har byområdet oprindeligt været dyrket mark. Pløjesporene er vanskelige at datere, men de udgør generelt de ældste arkæologiske spor i de undersøgelser, hvor de er påtruffet. I Algade 9 kunne det ses, at de her var fra 700-800-tallet eller måske endnu ældre tider. Det er således muligt, at sporene i Vesterbro 68 stammer fra denne periode ved vikingetidens begyndelse.

I det gamle muldlag, der dækkede de naturlige sand og lerlag, blev der fundet diverse mistede og bortkastede smågenstande. Der blev bl.a. fundet fragmenter af en kobberkedel og en såkaldt isbrod af jern (fig. 3). Kobberfragmentet er sikkert fra 1200-tallet, mens isbrodden er noget ældre. Sådanne stammer fra vikingetiden, hvor de blev brugt ved færdsel på is og sne. Isbrodderne blev som en krampe slået ind i hestens hov eller i fodtøjet. De kendes fra vikingegrave med hesteudstyr fra eksempelvis Norge og Gnezdovo i Rusland. I Aalborg er de fundet to gange tidligere, og begge gange i de ældste aflejringer. Desuden er de fundet på vikingepladserne ved Sebber og Lindholm Høje. Så vikingerne har måske ikke boet i selve Vesterbro 68, men færdes der, det har de.

Figur 3. Isbrod af jern. Vikingetid.

En mønt, der blev fundet i det gamle muldrag fortæller om hvor længe, området lå ubebygget hen (fig. 4). Den enlige mønt blev slået i Erik Klippings tid 1259-1286, og viser derved, at byen endnu ikke dannede særlige kulturlag på stedet på dette tidspunkt i 1200-tallet.

Figur 4. Mønt fra udgravningens ældste fase. Slået under Erik Klipping (1259-1286). Mønttypen (MB 158) blev oprindeligt henført til Roskildes møntsmedje af numismatikere. Nyere forskning peger dog på et møntsted i Nørrejylland, hvilket ikke bliver mere usandsynligt med dette fund i Aalborg.

Befæstning af by 1300-1350

I første halvdel af 1300-tallet skete der betydelige ændringer i Vesterbro 68. I denne periode blev byen befæstet med en omgivende vold og voldgrav, der er påvist flere steder. Det er denne bybefæstning, der har skabt de ældste, betydelige aflejringer i Vesterbro 68.

I den sydlige del af grunden udgravedes et lille parti af den formodede voldgrav, der har været mindst 0,8 m dyb i undergrundslaget (forsidefoto). Der sås kun den nordlige rand af voldgraven, og dens totale dybde eller bredde kendes således ikke. Som lagene skrånede ned i voldgraven kunne der dog fornemmes en dybde, der var større end de 0,8 m. Ved en tidligere udgravning i Boulevarden, kunne voldgravens totale bredde her måles til 21 m og dens største dybde til 1,46 m. Ved en undersøgelse i Bispensgade 7 blev der set et mindre, 6 m bredt udsnit af voldgraven, der her havde en største dybde på ca. 0,8 m. Voldgraven i Vesterbro 68 har således ikke nødvendigvis været betydelig dybere end de 0,8 m. I bundlaget af voldgraven lå der skaller af dammuslinger, og desuden blev der påvist adskillige æg fra dafnier. Der er således ingen tvivl om, at voldgraven har været vandfyldt, og ved udgravningen vældede den igen fuld af vand.

Langs voldgravens nordside lå der vældige lerlag, som må have dannet en lav vold eller måske snarere et dige langs voldgravens yderside (fig. 5 og 6). Leret må være opgravet fra voldgraven, og har sikkert skulle

beskytte og sikre voldgraven mod det lavereliggende terræn ned mod fjordstranden. Langs voldgraven blev der desuden set hjulspor og fodspor, der sikkert stammede fra befæstningsbyggeriet (fig. 7).

Figur 5. Den østlige profil (lodret snit) i udgravningsfeltet. Til højre ses randen af voldgraven, der fortsætter ud af feltet. Til venstre for voldgraven anes den lave vold eller dige langs voldgravens yderside (se fig. 6).

Figur 6. Samme foto som figur 3, men med bunden af voldgraven og oversiden af den lave vold optegnet.

Den nyfundne befæstningslinje ligger en del vestligere end det allerede kendte voldgravsforløb, der har været ved den nuværende Vesterå og Gravensgade (fig. 8). Forløbet med Vesterå er velkendt fra 1400-tallets skriftlige kilder, og det er da også her, at byens vestlige byport opførtes i 1400-tallet ved skæringen med Algade. Fra de skriftlige kilder er det også kendt, at der har været en ydre og vestligere voldgrav i forhold til forløbet med Vesterå. Denne ydre voldgrav har snarest været opfattet som en ekstra voldgrav langs forløbet med Vesterå. Det nye fund i Vesterbro 68 tyder dog på, at denne ydre voldgrav har haft en

noget vestligere placering og en noget anderledes orientering end antaget. Den har således ikke haft et parallelt forløb langs Gravensgade, men i stedet en mere øst-vestlig retning, der nærmere svarer til retningen af den tværgående Bispensgade. Dette giver måske en bedre forståelse af de skriftlige kilders oplysning om at Helligåndsklostret i 1457 blev givet *...then wald oc jord, som ligger mellom grawern...* Det vestligere forløb levner mere plads til et anvendeligt jordstykke mellem gravene. Som kilden oplyser, må der ligeledes have været en vold langs voldgraven i Vesterbro 68. Den må have ligget under grundene syd for Vesterbro 68.

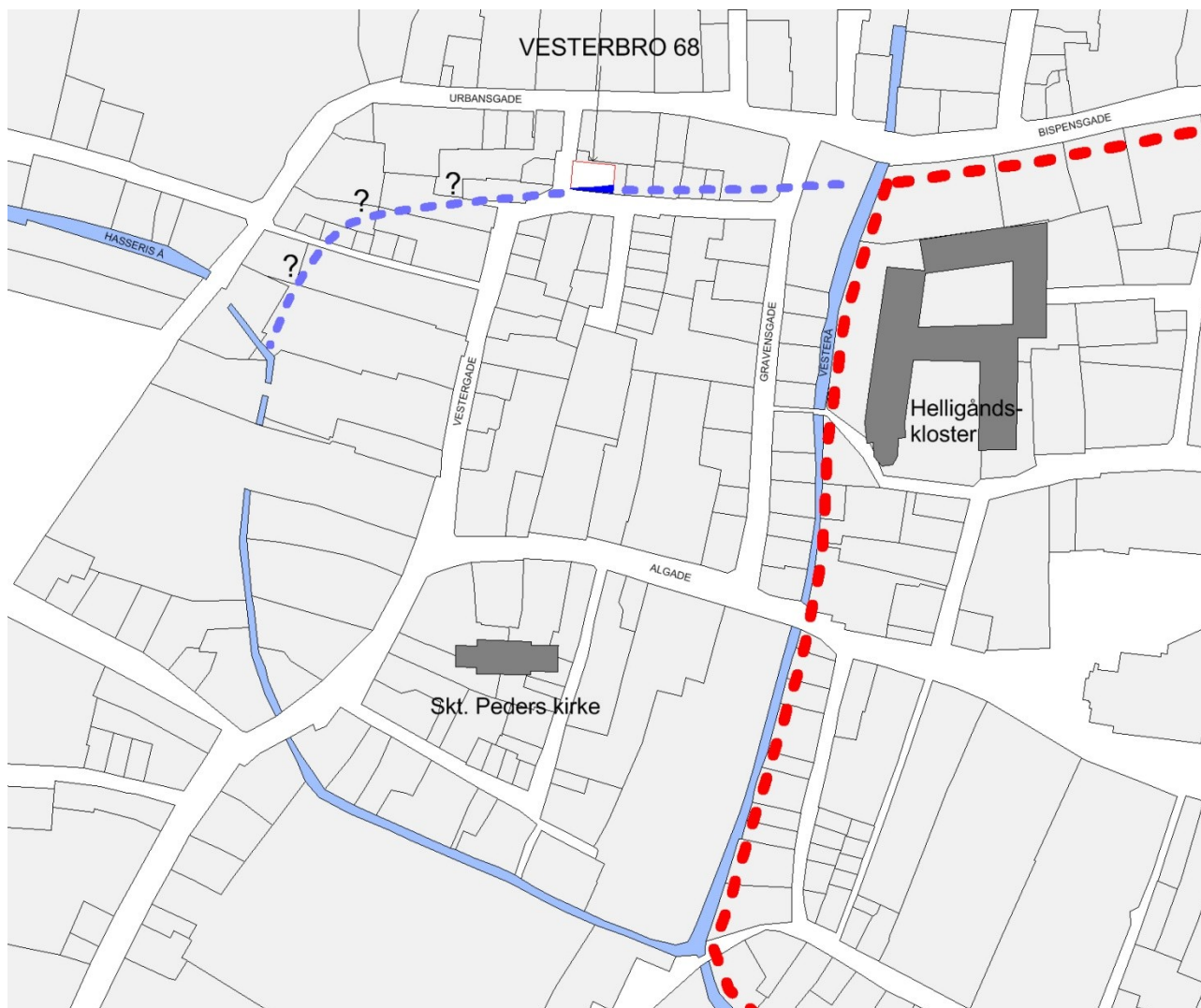

Figur 7. Nord for voldgraven var der fodspor i undergrunderet efter både mennesker og klovbærende dyr, der sikkert har deltaget i befæstningsbyggeriet i 1300-tallet.

Det præcise årstal for gravningen af voldgraven kendes desværre ikke. I de aflejringer, der synes at tilhøre voldgravens tidligste tid blev der fundet 7 mønter. Der synes at være tale om mønter fra kongerne Erik Menved (1286-1319) og Christoffer II (1320-1332), hvilket giver det første indtryk af voldgravens alder. Fra bundlaget blev der lavet tre ¹⁴C-dateringer, der tyder på, at dette blev aflejret engang i perioden ca. 1315-1355. Meget tyder således på, at voldgraven blev gravet i den senere del af Erik Menveds tid (1289-1319) eller senest i Christoffer II's tid (1320-1332). Den ældre undersøgelse i Bispensgade 7 antyder, at det måske snarest er de senere år under Erik Menved (1286-1319), det drejer sig om. Ved denne udgravning blev der fundet en pæl, der kunne årringsdateres til vinterhalvåret 1317/1318. På dette tidspunkt blev der altså bygget på befæstningen ved Bispensgade, og det må være oplagt at dette også gælder strækningen ved Vesterbro 68. Det kan selvfølgelig ikke afgøres, om byggeriet faktisk er påbegyndt i 1317/1318. Byggeriet kan have stået på i flere år, og pælen kan desuden stamme fra et senere vedligehold.

Voldgraven rejser naturligt spørgsmålet, om hvor den skal hen i sit videre forløb. Mod øst synes retningen mod den kendte befæstningslinje langs Bispensgade at være åbenlys, mens det videre forløb mod vest er mere usikkert. Det er dog fristende at se nærmere på Hasseris Å, der omkring 1590 førtes ind til byen fra engene mod vest. Efter et snorlige forløb langs Reberbansgade sluttede åen af med et anderledes krumt forløb mod sydøst til forbindelsen med Vesterå. Dette krumme forløb kan i oprindelsen meget vel være en rest af voldgravens videre forløb i 1300-tallet. Allerede i 1554 omtales der en Vesterport ved dette krummende, og afsluttende stykke af åen, hvilket netop indikerer, at stykket er ældre end 1590.

Er formodningen om voldgravens videre forløb korrekt, kan det faktisk påstås, at den gamle voldgrav fra 1300-tallet endnu kan anes i det nuværende gadebillede. Der tænkes her på den nordlige og krummende del af Urbansgade, der må være defineret af voldgravens sving mod en sydlig retning. En skriftlig kilde fra 1521 kan måske også styrke formodningen om det foreslåede, vestlige forløb. Helligåndsklostret får her ret til at bruge en del af byens vestlige grav til fiskedam. Stykket beskrives som liggende vest for både Helligåndsklostrets kålgård og desuden vest for prioren fra Ø Klosters jord. Dette synes at fordre en voldgrav, der ligger i en vis afstand til Vesterå.

Figur 8. Kort med 1800-tallets gader. Med rød stiplede linje er angivet byens hidtil kendte bybefæstning fra middelalderen. Med blå stiplede linje er vist et forslag til det videre forløb af voldgraven fra Vesterbro. Den forsvundne Skt. Peders kirke er angivet med en omtrentlig placering.

Med det foreslåede forløb af voldgravens kan der også vendes tilbage til den gamle problematik med Skt. Peder kirkens placering, der enten lå inde i byen eller udenfor. Med det foreslåede voldgravsforløb kommer kirken til at ligge indenfor bybefæstningen og således som en del af byen. Dette kan således være situationen i første halvdel af 1300-tallet og vel derved afspejle kirkens oprindelige status som en del af byen. Ved 1400-tallets befæstningsbyggeri koncentrerede byen sig om det østligere forløb ved Vesterå og

Gravensgade, hvorved kirken så at sige sendtes ud af bybefæstningen. Byen ser således ud til at koncentrere sig om at befæste et mindre byareal. Måske blev byen hårdt ramt under pesten midt i 1300-tallet, hvorefter den simpelthen kunne nøjes med et mindre befæstet areal? Det vestligere voldgravsforløb blev dog ikke glemt eller helt opgivet i 1400-tallet. Det omtales som ovennævnt fortsat i de skriftlige kilder vedrørende Helligåndsklostret.

Der rejser sig også et spørgsmål om det indbyrdes forhold mellem de to voldgravsforløb. Har de begge fungeret samtidigt i 1300-tals befæstningen, eller har Vesterå-graven sin egen oprindelse, der ligger før eller efter voldgraven fra Vesterbro 68? Spørgsmålet lader sig endnu ikke klart besvare, men i hvert fald må det konkluderes, at byens vestlige befæstning har en mere kompliceret og interessant historie end tidligere antaget.

Voldgraven fra 1300-tallet blev som antydning ikke opgivet helt og aldeles, og ved tilladelsen til at lave fiskedam i 1521, blev denne givet med det forbehold, at kongen, Christian II, kunne kræve voldgraven genopgravet, hvis der skulle opstå behov. Den har således fortsat eksisteret som en voldgrav, om ikke andet så i hvert fald i bevidstheden. Voldgravsstykket ved Vesterbro blev ikke genopgravet, og senere i 1500-tallet må tanken om voldgraven endegyldigt være blevet opgivet. Efter urolighederne ved Grevens Fejde i 1534 får lensmanden i Aalborg således ordre på at nedbryde byens middelalderbefæstning, og byens yngre befæstning i 1600-tallet kommer ikke til at berøre Vesterbro 68.

Befæstningen forfalder 1350-1457

Som antydning har voldgraven ikke stået som et fuldt vedligeholdt anlæg, og i løbet af perioden ca. 1350-1450 må voldgravsstykket i Vesterbro 68 være blevet gradvist fyldt op. I perioden spores der nu aktiviteter på stedet, der tilsyneladende ikke har noget med selve befæstningen at gøre. Først og fremmest blev der gravet 4 store firkantede gruber, der var op til ca. 60 cm dybe og 3,45 m brede (fig. 9). Gruberne var sirligt gravet med flad bund og lodrette sider, og tydeligvis har de været tiltænkt en specifik funktion. Desværre er det ikke lykkedes at finde denne med sikkerhed. I gruberne var der aflejret et bundlag af plantestængler og brunt, organisk materiale med en tykkelse på op til ca. 20 cm. I en af gruberne var dette overlejret af et tyndt lerlag, hvorefter brunt organisk materiale igen var aflejret i et 5 cm tykt lag. Ved en af gruberne bemærkedes det også, at der optrådte tynde, måske vandaflejrede, sandhorisonter i det organiske materiale. Måske har netop et vådt miljø været vigtig i forbindelse med gruberne, hvilket har været let at opnå ved gravning ved randen af den ældre voldgrav. Det har derfor været foreslået, at gruberne evt. har været benyttet til rødning af hør, hvilket skulle gøre det muligt at spinde hørrens fiber til linned. Et andet forslag har været, at gruberne har fungeret som kar i forbindelse med garvning af huder. Fra bundlaget blev der udtaget prøver til analyse, i håb om at afgøre grubernes funktion. Der blev fundet rester af urter som hvidmelet gåsefod (Mælde), sort natskygge og nælde, samt diverse græsser som vel mest oplagt må forbindes med dyrefoder og ikke hør eller garvning. Men den nøjagtige tanke bag de sirlige gruber blev altså ikke afklaret.

Figur 9. En af 4 store, firkantede gruber med sit brunlige bundlag. Til højre ses de vældige lyse lermasser fra den ældre, lave vold langs voldgraven fra begyndelsen af 1300-tallet.

Foruden de mange planterester blev der fundet en hank fra en stor kande af gråbrændt keramik i en af gruberne. Kandetyper var uhyre populær især i 1300-tallet, og den har sikkert være brugt i det daglige til især drikning af øl.

Figur 10. Hank fra stor gråbrændt kande fra 1300-tallet. Fundet i en af 4 store gruber, hvis funktion endnu er ukendt.

Senere end de store gruber lavedes der også andre aktiviteter i den gamle bybefæstning. Der blev således fundet en række af store stolpehuller på tværs af udgravningsfeltet, foruden en mængde mindre stolpehuller, der også havde en tendens til at danne rækker. Det må formodes, at de stammer fra hegn, plankeværk eller lignende. Orienteringen af den kraftige stolperække havde en lidt anderledes orientering end voldgraven, hvorfor den måske ikke har spillet en rolle sammen med denne. I 1456 bortforleenede kongen dog en gård ved Vesterport, der yderligere blev beskrevet som liggende mellem plankerne. En eller anden form for palisade eller plankeværk må der altså have været også ved det vestligste voldgravsforløb på dette tidspunkt. De fundne stolpehuller i den lave vold i Vesterbro 68 må naturligvis nævnes i denne sammenhæng, selvom de måske lidt uventet vil danne et plankeværk udvendigt i forhold til voldgraven. Forholdene i Bispensgade kan dog udvise lidt den samme situation, hvor den daterede pæl faktisk stammer fra en vold, der synes at ligge udvendigt på voldgraven. Selvom pælene således kan stamme fra byens befæstning, må det samlede indtryk af befæstningen i Vesterbro 68 i 1400-tallet som nævnt være en næsten helt opfyldt voldgrav.

Om pælerækken i Vesterbro 68 tilhører et plankeværk i befæstningen eller ej, så havde den en orientering, der helt svarer til nutidens grunde og gadeforløb. Disse nutidige strukturer kan således siges at have sit udspring i tiden omkring 1400. Det helt endelige sammenfald med grundskellene fås dog først senere i 1400-tallet med Helligåndsklostrets ejerskab.

Fra perioden stammer et særligt fund i form af en simpel båndformet fingerring, der til gengæld har en omløbende indskrift (fig. 11). Desværre er den noget beskadiget, men der synes dog bl.a. at stå MEL..., så der er nok en god chance for, at det angår de Hellige tre Konger: Casper, Melchior og Balthasar. Mindst 13 andre middelalderlige ringe med deres navne er fundet landet over, og indskriften har således været meget yndet. Ringene har typisk været af sølv eller guld, mens den her aktuelle synes at være en lidt billigere variant af forgyldt kobber eller bronze. Netop de Hellige tre Konger skulle særligt beskytte mod "den faldende syge" (epilepsi) og desuden værne hus og hjem.

Figur 11. Fingerring af forgyldt kobber eller bronze. Fra ca. 1300-1450.

Helligåndsklostrets kålgårde 1457-1536

I 1431 oprettedes et helligåndshus i Aalborgs vestlige del. Efter 20 år i 1451 blev huset optaget i Helligåndsordenen og blev dermed til Danmarks første rigtige helligåndskloster. I 1457 gav Kongen, Christian I, Helligåndsklostret den vold og jord, der lå mellem gravene vest for klosteret. Selvom grunden i Vesterbro 68 strengt taget ikke ligger mellem gravene, men snarere kun delvist oveni, synes denne begivenhed også at kunne spores her. De stolpebyggede anlæg var forsvundet og i stedet lavedes der indhegninger med vidjeflettede hegn (fig. 12 og 13). Inden for indhegningen voksede to piletræer op, og aflejringerne kom til at fremstå meget omrodet og homogene, hvilket svarer godt til et dyrket haveområde. Det næsten idylliske billede, der opnås med piletræer og vidjeflettede hegn, må afgjort repræsentere

perioden i Helligåndsklosterets ejerskab. Hegnet var lavet af fingertykke vidjer, der var flettet om hegnspæle af tilspidsede enebærstammer. De seje enestammer kom sikkert fra de himmerlandske overdrev, og blev vel leveret af klostrets fæstebønder.

Figur 12. Fletværkshegn i udgravningsfeltets vestlige ende. Det har formentlig indgået i Helligåndsklosterets kålgårde engang i perioden ca. 1457-1536.

Figur 13. Fletværkshegnets tilspidsede hegnspæle af enebærstammer.

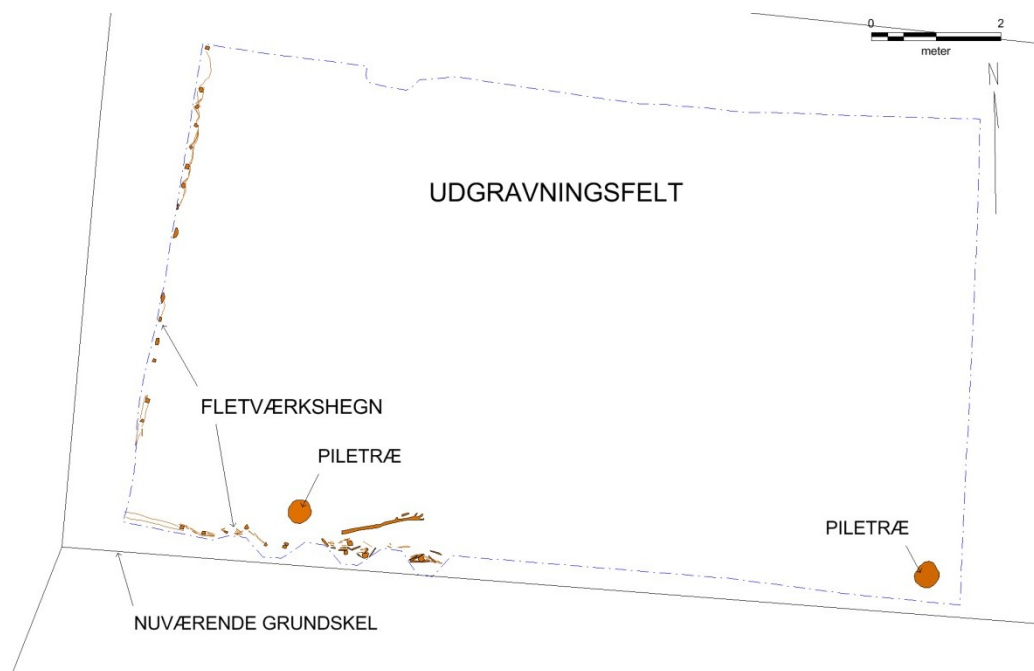
Det ene piletræs stamme var bevaret i en højde på 80 cm, hvilket gav et sælsomt og hidtil uset syn i byens kulturlag (fig. 14). Det sjældne fænomen skal sikkert forklares med de dramatiske begivenheder, der ramte klostret i forbindelse med Grevens Fejde i 1534 og siden ved den endelige nedlæggelse i 1536. De dramatiske begivenheder betød således en omvæltning for Vesterbro 68, der nu blev omdannet til et møddingslignende areal, som helt begravde den nedre del af piletræet og fletværkshegnene.

Figur 14. Den velbevarede rest af et piletræ, der har stået i Helligåndsklostrets kålgård, tilsyneladende i de seneste årtier frem mod 1536.

Forløbet af fletværkshegnene dannede et hjørne, der nærmest svarer helt til grundens nutidige, sydvestlige hjørne (fig. 15). Den nutidige grundstruktur kan således helt præcist siges at stamme fra Helligåndsklostrets ejerskab og benyttelse af området, ca. 1457-1536. Da skellet således går tilbage til 1400-tallet, må det samme antages, at gælde vejstrøget langs skellet sydside. I dag er det en lille sidegade uden gennemgående trafik, men tidligere udgjorde det den østlige afslutning på den mere betydelige gade Vestergade, der også kaldtes Store Vestergade. Af en større gade at være endte den lidt brat ved sit møde med Gravensgade. Forklaringen på dette kan muligvis også udledes af de skriftlige kilder. Ved kongens omtalte jordgave fra 1457, hvor klostret får volden og jorden mellem voldgravene, oplyses det desuden, at klosteret får tilladelse til at lave en gang over voldgraven til deres nyerhvervede jord. Det må altså betyde en bro over Vesterå et sted ved selve klosterkomplekset. Den sydlige del af klosterkomplekset domineredes af klosterkirken med den tilhørende kirkegård. Kirkegårde måtte gerne ligge fredfyldt, og en bro med tilhørende trafik på dette sted vil være derfor upassende og uventet. Desuden ville dette sted være så nær ved den murede Vesterport at fordelingen ved den nye bro ville være minimal. Det retter naturligt fokus mod klostret nordlige ende som et mere oplagt sted for den nye bro. Vestergade endte netop ud for klostrets

nordvestlige hjørne, og mon ikke det er her, at klostrets bro har været? På den måde kan fletværkshegnene i Vesterbro 68 altså være en del af hele strukturen med Vestergades afsluttende del og klostrets bro over Vesterå. Vestergades sydligere del optog trafikken fra Algade og blev til hovedgaden, der førte ud af byen i sydlig retning. Den passerede også forbi Klostermarken og Skt. Jørgensgården, der syntes at være Helligåndsklostrets ladegård i årtierne frem mod klostrets nedlæggelse. Så mon ikke råvarerne fra klostrets marker og ladegården er kommet ind til klostret ad Vestergade og over broen ved gadens afslutning? Klostrets store hvælvede forråds-kældre er endnu delvist bevaret og ligger netop under den lange vestfløj og dermed lettest tilgængeligt fra denne side.

Figur 15. Plan med fletværkshegnene, der er oprindelsen til de nuværende grundskel.

Da klostret fik lov til at lave fiskedam i den vestlige voldgrav i 1521, omtaltes en del af området som klostret kålgård. Kål var en af middelalderens vigtigste spiser, men naturligvis har klostret også dyrket andre grønsager og urter. I andre af tidens skriftlige kilder omtales desuden klostrets Humlegård i området, og brygning af øl har klostret naturligvis også givet sig af med. Middelalderens hjemlige øl var normalt tyndere end nutidens, men til gengæld blev det drukket i betydelige mængder af både voksne og børn, og altså også i klostret. Fra jordlaget blev der lavet analyser for at efterspore klostrets afgrøder. Der blev påvist rester af rug, flere slags gåsefod, hyld, almindelig fuglegræs, flere slags star, kiddike, forskellige mosser, blomsterblade, vejpileurt, sort natskygge, tvetand foruden flere potentielle rester af krydderurter. Af disse kan i hvert fald rug, hyld, gåsefod, fuglegræs, kiddike, vejpileurt og sort natskygge have fungeret som kulturplante, enten til dyrefoder og kost eller som lægeplante. Men netop kål og humle blev der altså ikke påvist.

Den store mødding 1536-1575

Helligåndsklosteret blev nedlagt ved Reformationen i 1536. Klostret havde dog allerede gennemgået en svær tid, og blev faktisk allerede nedlagt i 1530, for dog igen at opstå i 1533. Allerede året efter under Grevens Fejde i 1534 led klostret stor skade. Ikke alene plyndrede Rantzaus lejetropper, de såkaldte

landsknægte, klostret, men også ladegården, den omtalte Sankt Jørgens gård udenfor byen var blevet afbrændt ved stormen på byen. Også den omtalte nedlæggelse af byens middelalderlige befæstning i 1535 var et resultat af Grevefejden. Alle disse dramatiske begivenheder og klostrets endeligt har sat sine spor i Vesterbro 68. De havelignende tilstande med fletværkshegn og piletræer begravedes nu i store mængder affald, der dannede et møddingslignende lag med en tykkelse på op til 0,8 m. Tilførslen af affald skete med en sådan hast, at det ene piletræs nedre del blev begravet. De møddingslignende tilstande uden bygninger eller andet på grunden varede ved i en betydelig periode, i hvert fald frem til ca. 1575. Desværre vides det ikke præcist hvor affaldet kom fra, men det må formodes, at det stammede fra en husholdning eller måske flere i umiddelbar nærhed. Nogle af fundene tyder på, at i hvert fald noget af affaldet stammede fra det nedlagte helligåndskloster, der efter 1536 fortsatte som et verdsligt hospital.

Møddingen bestod af organisk affald, hvoraf noget sikkert må regnes for staldaffald fra husdyr. En stor del bestod dog af husholdningsaffald med dyreknogler fra kosten. I dens ældste fase sås desuden en stor mængde dyrehår, der viser at garvning må have foregået på stedet eller tæt derved. En analyse af møddingens mange dyreknogler har givet et godt indblik i hvilken slags kød, der indgik i kosten midt i 1500-tallet. Set på antallet af knogler, blev størsteparten leveret fra store køddyr som kvæg (36,6 %), får/ged (16,3 %) og svin (7,7 %). Kun en enkelt knogle stammer fra vildt (rådyr). Andelen af kød fra kvæg ligger nær det normale for danske byer i 1500-1600-tallet, men dog en smule lavt. Det store fokus, der var på studeopdræt og eksport af disse i perioden, har således ikke sat sig spor i Vesterbro 68. Aalborg var sammen med Aggersund det eneste lovlige overfartsted for disse fra Vendsyssel, men mange blev naturligvis drevet videre i levende tilstand og dermed uden om slagteren. Andelen af svin og får/ged kan afspejle de landskabelige forhold omkring byen. Byer i meget skovrige egne har således forudsætning for at have mange svin på olden, mens byer med megen marginaljorde som strandenge, marsk og kuperet terræn har stor forudsætning for opdræt af får/ged. I møddingen ligger andelen af svin under gennemsnittet, mens andelen af får/ged ligger over.

Fisk udgør desuden en stor andel (35,8 %) med arterne torsk, kuller, ubestemte torskefisk, skrubbe, rødspætte, sild, hornfisk, fjæsing, ål, laksefisk og aborre. De rene saltvandsfisk udgør langt størsteparten (35,2 %), mens fersk- og brakvandsarterne ål, laksefisk og aborre er sjældne. Ferskvandsfiskene var langt de mest attraktive og dyre, så affaldet synes ikke at stamme fra et udpræget rigt miljø. Det samme kan måske ses ved kun den enkelte knogle fra vildtet, der især tilhørte overklassens bord. Lidt uventet er der kun få knogler fra sild, der ellers i stor stil blev fanget i Limfjorden. De var dog en af byens helt store eksportartikler og størsteparten er nok gået forbi aalborgensernes bord.

De resterende dyreknogler (3,6 %) stammede fra høns og gæs. De var attraktive spiser og en kærkommen mulighed for fersk kød blandt den megen saltede og tørrede kød, der stod på menuen det meste af året.

Blandt mere end i alt 276 genstandsfund fra møddingen er der enkelte, der synes at kunne forbindes direkte med urolighederne ved Helligåndsklostrets sidste år og Reformationen i øvrigt. Først og fremmest blev der fundet en særpræget, lille bronzegenstand, der er udformet som et stykke gotisk kirkearkitektur (fig. 16). Genstanden har formentlig indgået i en såkaldt monstrans, der har stået på et alter i Helligåndsklosterets kirke. En monstrans var en fornem beholder til fremvisning af det indviede nadverbrød. Beholderen kan dog i stedet have indeholdt hellige relikvier fra en helgen og således fungeret

som et relikviegemme. Hvordan stumper af klosterkirkens hellige kar er endt ude på møddingen må bedst forklares med temmelig usædvanlige begivenheder, som eksempelvis den nævnte plyndring ved Johan Rantzaus erobring af byen i 1534.

Figur 16. Bronzefragment fra en montrans eller relikviebeholder fra 1400-tallet.

I møddingen blev der også fundet to små blykugler. Den ene har endnu en overskydende rest bevaret fra støbningen, der således kan være foregået i området. Kuglerne tilhører formentlig tidens tidlige håndskydevåben og kan således også stamme fra urolighederne omkring 1534. Kugler af denne slags er dog relativt almindelige i byens fund og kan ligeledes stamme fra senere i 1500-tallet. Et fund, der også kan stamme fra Grevefejden i 1534 er en lille ornamenteret sølvhætte, der formentlig har siddet på spidsen af en fornem dolkskede (fig. 17). Den såkaldte dupsko har tilsyneladende været ved at falde af, hvorefter den interimistisk er forsøgt reddet med en tværgående nål. For kun et par år siden blev der i Svenstrup fundet en fornem dolk fra slaget i 1534. Den giver et indtryk af hvilket slags våben, der kan være tale om (fig. 18).

Figur 17. Spidsen af fornem dolkskede. Kan have tilhørt en dolk af samme type som den landsknægtdolk, der i 2012 blev fundet i Svenstrup.

Figur 18. Landsknægtedolk fra slaget ved Svenstrup i 1534. Fundet i 2012 ved Østermøllen i Svenstrup.

Endnu et fund, der sikkert også stammer fra Helligåndsklosteret leder tankerne i retning af helligåndsklosterets forsvundne kirke. Det drejer sig om en lille dobbeltsidet medaljon med Kristus' ansigt, et såkaldt 'Vera Icon' på den ene og et såkaldt Guds lam på den anden (fig. 19). Begge sider har desuden en omløbende indskrift, der er et uddrag af en bøn fra den katolske messe. Medaljonen er meget velbevaret og måske er den lavet ved Helligåndsklosteret. Dette havde pavelige rettigheder til at give aflad, og netop denne særlige egenskab passer fint med medaljonens billedsprog. Men hvordan nu med forbindelsen til den forsvundne klosterkirke? I enkelte danske kirker i 1400-tallet, har Vera Iconer smykket kirken i form af indmurede relieffer lavet i tegl. De kendes således fra birgittinernes store klosterkirke i Mariager, dominikanernes klosterkirke i Ribe og den nærtliggende sognekirke i Roager. Efter fundet af medaljonen er det blevet opdaget, at et sådant relief faktisk også findes i Aalborg Historiske Museums magasin (fig. 20). Det blev fundet i 1959 ved gravning i den gamle voldgrav ved Aalborghus slot. I 1580 fik lensmanden på slottet lov til at bruge stenene fra Helligåndsklostrets kirke, der således må være blevet revet ned på dette tidspunkt (undtaget en del af koret, der vist blev levnet). Det fundne relief kan således meget vel have siddet i Helligåndsklosterets kirke, og dermed være landets tredje eksempel på en sådan udsmykning i en klosterkirke fra 1400-tallet.

Figur 19. Medaljon af bly/tin-legering. Kristus som lammet på den ene side, og Kristus' ansigt som Vera Icon på den anden. Diam. 2,5 cm.

Figur 20. Relief i grønglaseret rødt tegl fundet ved Aalborghus slot i 1959. Kristusansigt som Vera Icon af samme type som medaljonen fra Vesterbro 68.

Ved udgravningen af kulturlag, som eksempelvis med den store mødding, er det naturligvis afgørende, at vide hvor gamle de er. Dette afgøres i første omgang ud fra alderen på de genstande der måtte findes deri. Dernæst kan der foretages diverse naturvidenskabelige dateringer, som årringsdateringer og ¹⁴C-dateringer, for at komme alderen nærmere. Mønter er naturligvis gode daterende fund, der kan dateres ganske præcist, men også andre fund kan være mindst lige så gode. I møddingen blev der fundet 8 mønter, der desværre var generelt dårligt bevaret. De er indsendt til Nationalmuseet som danefæ, og den endelige bestemmelse af dem vil blive foretaget af deres numismatikere. Inden da har kun to kunnet bestemmes nogenlunde til Erik af Pommerns tid i 1400-tallet, mens den anden synes at være fra Frederik I eller Christian III og dermed fra anden fjerdedel af 1500-tallet. Foreløbigt har mønterne således kun bidraget med få dateringer af møddingen. Heldigvis har også andre fund givet gode dateringer. Det drejer sig eksempelvis om et fragment af en kakkelfra en kakkellovn (fig. 21). Det er en såkaldt medaljonkakkelfra, der har et portræt af Kurfyrste Johan Friedrich af Sachsen. Portrættet synes at være formet efter en medalje fra 1532, og må således stamme fra tiden derefter. Kurfyrsten var en ledende protestant i opgøret med katolikkerne ved reformationen, og således har han sikkert været en populær figur i tidens Aalborg.

Figur 21. Fragment af grønglaseret kachel med Kurfyrste Johan Friedrich af Sachsen. Fra årene efter 1532.

Et andet veldaterende fund er en plombe af bly (fig. 22). Den har hængt som et garantimærke på en rulle importeret klæde eller andet tekstil. Den stammer fra Hamburg og har årstallet 153? på den ene side. Plomben ligner meget en anden, mere almindelig forekommende plombetype fra Hamburg, der har årstallet 1535. Dette kan således også være tilfældet for plomben fra Vesterbro 68. Yderligere 7 blyplomber fra tidens store import af klæde mm. blev fundet i affaldet. Desværre kunne ingen af disse identificeres med oprindelsesby.

Figur 22. Klædeplombe af bly fra Hamburg. Fra 1535 eller årene derefter.

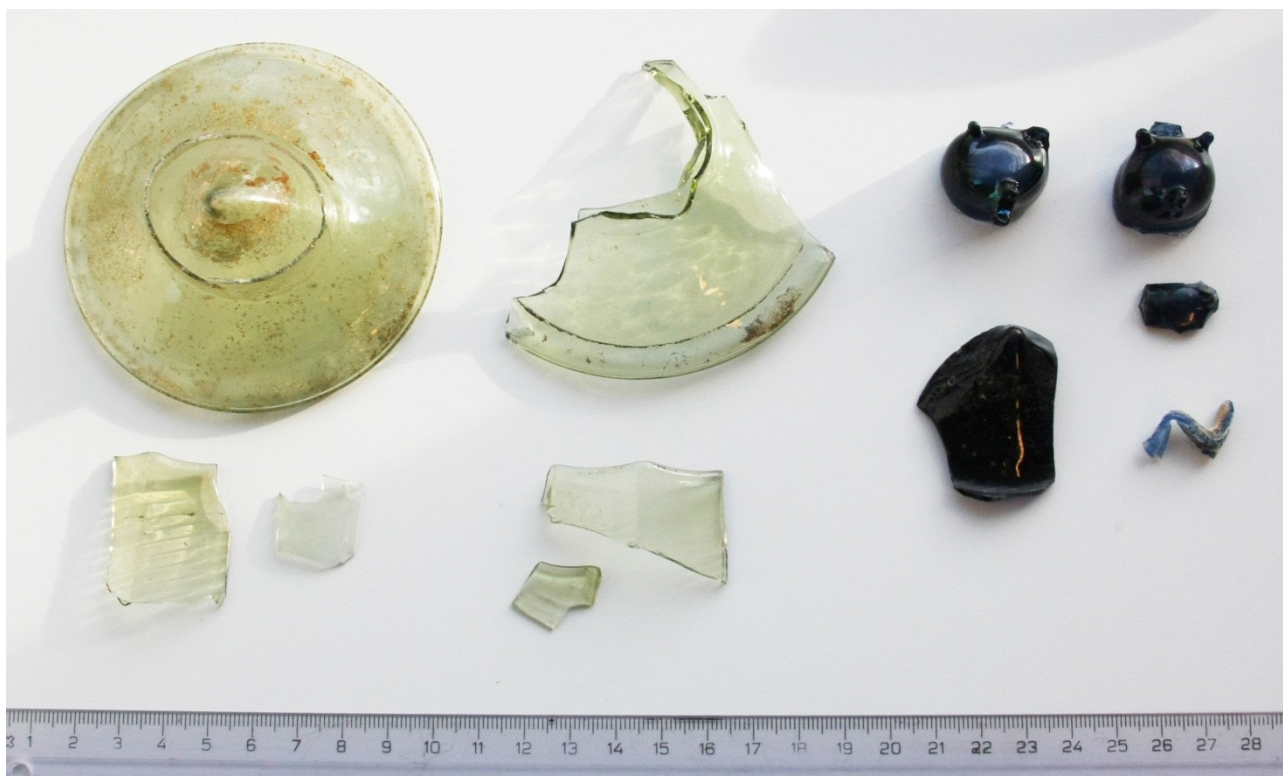
Et tredje, veldaterende fund er en lille genstand af ben (fig. 23). Den har formentlig været et greb til et lille redskab af en slags. På siden er der foruden initialer og bomærker indridset årstallet 1553. Fundet giver således et godt indtryk af, at møddingen endnu fandtes i tiden lige efter 1553. Som det skal vises, ser møddingen ud til at have eksisteret i hvert fald frem til 1570'erne.

Figur 23. Greb eller skaft af ben til et ukendt redskab. Indskrift med årstallet 1553.

Perioden 1450-1650, som den yngre del af udgravningen i Vesterbro 68 særligt berører, er generelt en fremgangsperiode hvor flere moderne skikke udvikledes. Der kommer et stigende fokus individualismen, og det blev vigtigere at vise sin velfærd. Det slår eksempelvis igennem i bordskikken og bordkulturen med en stigende øl- og vinimport med tilhørende udenlandske drikkeglas. Også de fine bordknive, der i 1400-tallet var blevet moderne i de fineste miljøer, når i 1500-tallet ud til en bredere kreds med borgere og visse bønder. Disse tendenser ses også i 1500-tals aflejringerne i Vesterbro 68. Der optræder således skår fra såkaldte pasglas, der var importeret fra det nordlige Tyskland eller Nederlandene. Det er høje, slanke og tyndvæggede glas, der har et 8-kantet tværsnit. Omløbende glastråde dannede de såkaldte pas. Typisk har selve glasvæggen desuden været skråriflet og derved haft en såkaldt optisk struktur. Enkelte er uden optik og kan således komme fra andre glastyper. Endelig har nogle af glassene haft dekorative elementer i blå glas, i kontrast til det ellers grønne glas. De har formodentlig alle været høje, slanke glas, der går ind under den udenlandske fællesbetegnelse 'stangenglas' (fig. 24). Pasglassene blev normalt forbundet med øldrikning, og skikken foreskrev, at ølmængden mellem to pas skulle drikkes i én mundfuld – heraf talemåden "at drikke til pas".

De omtalte bordknive er også repræsenteret blandt fundene fra møddingen (fig 25). Af i alt 5 knive er i hvert fald 2 af dem så spinkle og små, at må være brugt ved måltidet ved bordet. De øvrige tre er lidt større og kan måske lige såvel have fungeret som køkkenknive ved tilberedningen.

Figur 24. Udvalgte glasskår fra 1500-tallets mødding. Der er tale om importerede skår af såkaldte stangenglas fra Tyskland eller Nederlandene. Nogle af glassene har været udsmykket med blåt glas, bl.a. formet som små dyrehoveder.

Figur 25. Fire af møddingens 5 knive, hvoraf i hvert fald de to nederste må være bordknive og tilhøre måltidet.

Bevaringsforholdene i møddingen var gode for organisk materiale, der ellers ofte er helt forgået i gamle kulturlag. Det var således bevaret genstande af læder og af det endnu mere skrøbelige tekstil. Det drejer sig både om stumper af uldklæde og det finere silke. Af læderet drejer det sig især om stumper af sko. En af disse var en hel sko, der desuden udmærker sig ved at være noget atypisk (fig. 26). Den er lavet af ét stykke læder, og er dermed af typen, der kaldes hudsko. Normalt var sål og overlæder lavet af flere dele. Skotypen var i hvert fald mere almindelig i det baltiske område, og måske stammer den der fra.

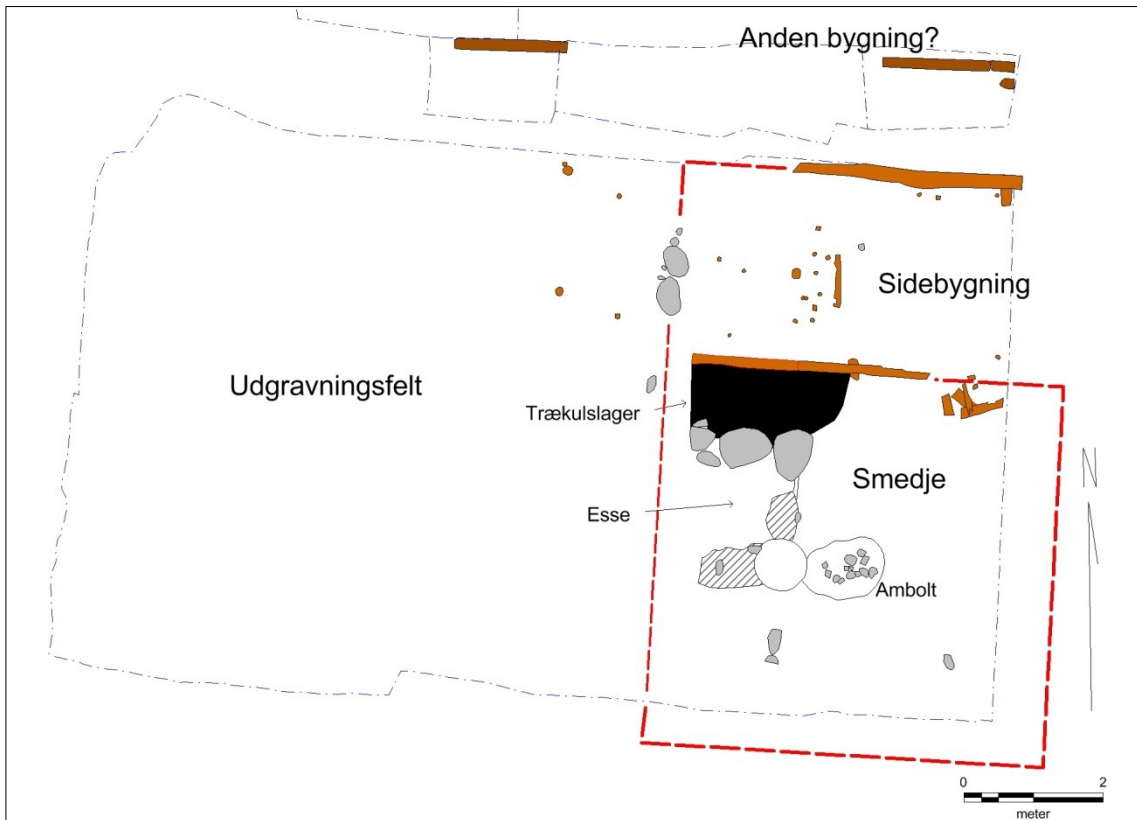

Figur 26. Hel sko fra 1500-tallets mødding.

Smedjen fra 1575-1600

Efter perioden med mødding i 1500-tallets midte blev der opført en smedje i slutningen af århundredet, måske allerede i 1570'erne. Den opførtes på den østlige del af grunden og udgjordes grundlæggende af en nærmest kvadratisk bygning, der målte ca. 5,5 x 5,5 m (fig. 27).

Smedjen var forlænget mod nord med en tilbygning, der sikkert har været en slags vognskjul til reparationsarbejde og til skoning af heste. Nordligere var der spor efter yderligere en bygning af samme lette type som smedjen og tilbygningen. Flere steder er der fundet spor efter smedning i Aalborgs kulturlag især i form af slagge fra essen. Kun en enkelt gang tidligere, i Algade 9, er der fundet spor efter selve smedjen, og lidt vides der således om, hvordan smeden har indrettet sig. I Vesterbro har han haft et arbejdsområde på ca. 30 m² i en bygning, der har været lavet af lerklinet bindingsværk. Taget må formodes at have været røde vingetegl, og gulvet har været den bare jord. Af væggenes bevarede rester af fodtømmeret kunne der udtages prøver til årringsdateringer. De viste at smedjen tidligst var opført i perioden 1557-1572. Da det daterede tømmerstykke tilsyneladende var genbrugt, er det sandsynligt, at smedjen først blev opført engang i perioden ca. 1575-1600, men ikke senere end dette. Ved savningen af prøver fra tømmeret i den nordlige tilbygning, lugtede dette endnu udpræget af hestestald efter mere end 400 år.

Figur 27. Plan med de udgravede rester af smedjen fra 1575-1600. Med rød er angivet formodede vægforløb.

Smedjen fik tilsyneladende kun en relativ kort levetid, og efter en årrække blev den erstattet med et beboelseshus. På lidt usædvanlig vis synes dele af smedjen at være blevet genbrugt i det yngre beboelseshus. Eksempelvis kommer nogle af essens kampesten til at danne underlag (syld) for en af væggene i dette. Smedjen må som antydnet have været den første og ældste bygning i Vesterbro 68, hvilket nok ikke kan overraske. En placering i byens absolutte udkant må have været ønskelig og forståelig i forbindelse med en smedje af hensyn til den evige brandfare. Byen kendte kun alt for godt til bybrande, der havde hærget hele bydele. Mere overraskende er måske placeringen af den tidligere udgravede smedje i Algade 9, der har haft en anderledes central placering i byen. Den var dog væsentlig ældre og fra anden halvdel af 1300-tallet eller tiden omkring 1400. Meget tyder dog på, at byen og bebyggelsen har været hårdt ramt ved pesten midt i 1300-tallet, og tilsyneladende har der ikke tæt beboelse i Algade 9 i perioden.

Figur 28. Resterne af smedjen fra 1575-1600 med trækulslager og kampesten fra essen. Desuden ses sten og ildsted fra tiden efter smedjens ombygning til beboelse. I forgrunden ses en stenbelagt gyde eller slippe fra tiden efter ombygningen.

Essen i Vesterbro 68 var anbragt op mod smedjens vestlige væg, omtrent en 1 m fra bygningens nordvestlige hjørne. Den var en relativ stor, rektangulær opbygning, der målte ca. 1,6 x 2 m i plan. Den var opbygget på et fundament af kampesten, hvoraf de fleste kun kunne ses som et aftryk i jorden. Hvorledes overdelen til selve essens ild havde været kunne desværre ikke ses. I det smalle mellemrum mellem essen og den nordlige væg må smeden have haft sit trækulslager, af hvilket der endnu var rester (fig. 28). Ud for essens sydøstlige hjørne var der gravet et hul, der delvist var fyldt med nævestore sten og slagger fra essen (fig. 29). I hullet må have stået en amboltstok til ambolten, der således har stået omtrent midt i smedjen. Fra jordgulvet omkring den formodede ambolt blev der lavet 6 analyser for bl.a. at eftersøge de såkaldte hammerskæl, der springer fra jernet ved hamringen på ambolten. I alle prøver blev der fundet betydelige mængder hammerskæl, der nok ikke efterlader nogen tvivl om amboltens nævnte placering (fig. 30).

Figur 29. Esseslagger fundet i gruben til amboltstokken.

Figur 30. Hammerskæl og andet magnetisk materiale fra smedjens gulv.

De ældste beboelseshuse 1600-1736

Som nævnt blev smedjen nedlagt senest omkring 1600, hvorefter der opførtes et beboelseshus på samme sted med næsten helt sammenfaldende vægforløb. Tomten efter smedjen blev kun delvist ryddet og enkelte elementer blev endda genbrugt ved funderingen af det efterfølgende beboelseshus. Ligesom smedjen var beboelseshuset et bindingsværkshus, hvilket var den næsten enerådende bygningstype i Aalborg i renæssancen (1536-1660). Kun ganske få huse var af grundmur med mursten, og flere af disse stammede endda tilbage fra senmiddelalderen før renæssancen. Bindingsværkshusenes tavlfelter mellem tømmeret var udmuret enten med mursten eller udfyldt med lerklining på et skelet af trækæppe (støjler),

hvorom der yderligere kunne være flettet snoede halmbånd (halmsimer) inden lerklining. Det må formodes, at det er den billige lerklining, der har været benyttet i Vesterbro 68, om end det ikke kan afgøres med sikkerhed. Gulvene har været af kridt og ler, og taget har tilsyneladende været af røde vingetagsten af tegl, af hvilket der blev fundet stumper. De brandfarlige stråtage havde ellers været almindelige langt op i 1500-tallet, men ved midten af århundredet blev der gjort en stor indsats for at få dem udskiftet med tegl. Først med kongelige forordninger om frivillige udskiftninger af de eksisterende stråtage, og siden i 1556 med direkte forbud og bødestraf. Bystyret fik fuldmagt til simpelthen at rive stråtagene af husene. Huset i Vesterbro 68 har desuden haft vinduer med blyindfattede ruder.

Figur 31. De udgravede rester af beboelseshuse fra 1600-1736. Med rød stipling er vist formodede, ydre vægforløb. Mellem husenes ses en stenbelagt gyde, der har havde en velbevaret rendesten langs det vestlige hus.

Huset på smedjetomten vendte den korte gavlside mod syd til den tidligere Vestergade, og var således orienteret som et såkaldt gavlhus. Indgangen fra gaden var i gavlen ved dens østlige hjørne. Man trådte her ind i en gang, der ledte ind til husets midte, hvor køkkenregionen fandtes. Langs gangen i husets forreste del var der en stue, der nok må regnes for husets fineste og mest præsentable rum. Den bagerste og

nordlige del af huset lå udenfor udgravningsfeltet. Observationer i et kloaktracé nord for udgravningsfeltet tydede dog på, at husets nordlige del var delt i to rum ved en skillevæg på langs i bygningen.

Omtrent samtidigt med beboelseshuset på smedjetomten eller kort derefter blev der opført et næsten identisk beboelseshus umiddelbart vest derfor (fig. 31). Også dette syntes at have haft en forstue, den flankerende gang fra indgangen i gavlen, den centrale køkkenregion samt den todelte, nordlige ende (fig. 34). Huset lå ligeledes orienteret med gavlen mod syd til Vestergade, og de to gavlhuse var adskilt ved en ca. 2,5 m bred, stenbelagt gyde eller slippe (fig. 32).

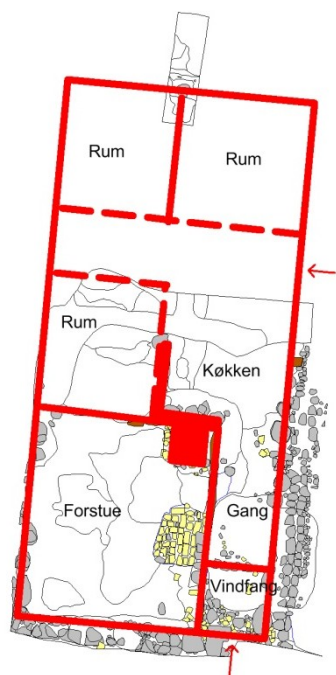
Figur 32. Rendestenen i gyden mellem de to beboelseshuse 1600-1736. Til venstre ses syldsten og kridtgulve fra det vestlige beboelseshus. Set fra Syd.

Husene var omtrent 5,5 m brede, og længden på det vestlige kunne desuden afgøres til ca. 12,25 m, vel svarende til 8 bindingsværksfag á ca. 1,5 m. Huset har således haft et boligareal på godt 67 m² i stueplanet. Hertil skal der sandsynligvis lægges et tilsvarende areal i en første sal, hvilket der typisk synes at have været i byens bindingsværkshuse fra renæssancen. Som det antydes i det nedenstående, er der dog ingen garanti for en første sal i husene i Vesterbro 68. Der synes heller ikke at have været nogen kælder til forråd i de udgravede huse, hvilket også var almindeligt for i hvert fald de bedre huse i byen.

Figur 33. Det mørke træspor efter den indre skillevæg langs gangen i det vestlige beboelseshus 1600-1736. Teglbælgningen har enten været gulvflade ved en dør eller underlag for en jernovn. De store sten i baggrunden er fra et yngre hus i 1700-tallet. Set fra Nord.

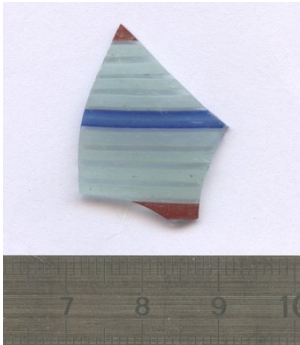
Denne situation med de to huse ved gyden eksisterede tilsyneladende frem til 1730'erne, hvor det nordligere og endnu eksisterende hus i Bispensgade 31 blev opført. Dette brød muligheden for den videre færdsel nord på i gyden, som samtidigt må være blevet opgivet. De to gavlhuse ved gyden blev formentlig blev nedlagt ved den samme tid og erstattet med et hus, der vendte på tværs af disse og således med langsiden langs Vestergade. Det kom således til at vende som det nyligt nedrevne hus, og skal nok ses som en direkte forgænger til dette. Det ser således ud til, at kvarteret gennemgår en betydelig ændring i 1730'erne, og formentlig er det ved samme ombæring, at den korte gade 'Lille Vestergade' anlægges umiddelbart vest for udgravningen som en afløser for gyden mellem de ældre gavlhuse.

Figur 34. Et forslag til hvordan det vestlige beboelseshus omtrent var indrettet. Vindfanget var en sekundær indretning i huset.

I husenes køkkenregioner har der været åbne ildsteder i en muret skorsten, der enten nåede op i tagrummet eller helt op over tagryggen på normal vis. Skorstenens øvre del kunne også være lavet af træ. Foruden køkkenildstedet til madlavning har der også været en kakkellovn til opvarmning i hvert fald i forstuen. Kakkellovne har formentlig stået ved væggen op mod køkkenets murede ildsted, hvorfra de kunne fyres som en bilæggerovn fra køkkensiden af væggen. Kakkellovne var opmuret af såkaldte kakkelpotter af gråbrændt ler eller af lidt finere af rødbrændt ler, oftest med en indvendig glasur. Desuden blev der fundet enkelte kakkelskår af rektangulære kakler med dekorative relieffer og en frisk, grøn glasur. Det er dog lidt tvivlsomt om også denne, 1500-tallets meget typiske kakkelttype, har indgået i ovnene. Mest sandsynligt har den måske indgået i det østlige hus på smedjetomten, mens det er mere tvivlsomt for det vestlige. I det sidstnævnte hus blev der set en lille teglbelægning, der på et sent tidspunkt i husets levetid blev anlagt i forstuens gulv ved væggen op mod den flankerende gang. Belægningen kan repræsentere en døråbning, eller måske mere sandsynligt et underlag for en jernovn som afløser for rummets varmegivende kakkellovn. Jernovne blev almindelige i hvert fald i bedre hjem i løbet af 1600-tallet og indførtes bl.a. fra Norges jernværker.

De fundne dyrekno­gler fra de to gavlhuse har givet et indblik i hvilken slags kød, der blev fortæret. Igen er det kvæg, får/ged og svin, der har været de største kødleverandører i den nævnte rækkefølge. Blandt fiskene drejer det sig om torskefisk, sild, fladfisk og en enkelt knogle fra en laksefisk. Fjerkræet har været gæs og høns. På baggrund knogleanalysen bemærkedes det, at den sociale status tilsyneladende har været relativt højere i det yngre hus mod vest end huset på smedjetomten mod øst. Dette ses ved et større indslag af kød fra de store pattedyr i huset mod vest, mens huset mod øst har klaret sig i højere grad med de billigere saltvandsfisk.

Figur 35. Fragment af et for­nemt glas "*à la facon de Venise*".

I gyden mellem de to huse blev der fundet et lille glasskår, der i hvert fald stammer fra et hjem i den bedre, sociale halvdel. Skåret er fra et for­nemt glas, der formentlig er lavet i slutningen af 1500-tallet i Nederlandene eller Nordtyskland af udvandrede glasmagere fra Venedig. Typen omtales derfor som lavet "*à la facon de Venice*". Med fundstedet i gyden er der selvfølgelig ingen garanti for, at glasset stammer fra husene i Vesterbro 68, selvom dette nok er mest sandsynligt. Hvis de tidligere nævnte pasglas særligt skal forbindes med øldrikning, skal de fine "venetianske" snarere forbindes med rød­vinsdrikning. En tredje og almindelig glastype fra tiden forbindes særligt med hvidvin, nemlig de grønne, såkaldte Rømerglas. Disse er fundet ved flere lejligheder i byen, men dog ikke påvist med sikkerhed i Vesterbro 68. Et andet nydelsesmiddel blev også almindelig i perioden, nemlig tobakken. Den nævnes i Aalborg i hvert fald i 1630'erne, men må dog være ankommet allerede senest omkring 1600. I hvert fald i det vestlige hus har været gang i tobakken, der blev røget i de såkaldte kridtpiber. Disse var lavet af hvidt ler og importeredes især fra England og Holland. Tobakken kunne opbevares i fint forarbejdede metaldåser, af hvilke en bund blev fundet også i det vestlige hus.

Figur 36. Kridtpibefragment fra det vestlige hus 1600-1736.

Fundene afslører desværre ikke hvem der boede i husene, eller hvad deres erhverv eller næringsgrundlag har været. I skattetaksationen af byens grunde fra 1682, kan de to gavlhuse ikke udpeges præcist, men der gives dog en idé om hvem, der kan have boet deri og et indtryk af kvarterets beboere. Vores aktuelle gavlhuse må have ligget på den vestligste strækning i byen, der i taksationen beskrives som 'Begyndende fra den vestre side ved Vester Port til Urbans Port og derfra til Graven.' Det drejer sig om i alt 30 ejendomme, hvoraf mange var delt i mindre lejemål. Blandt kvarterets beboere har der i hvert fald været to rebslagere, en hattemager, en væver, to bødkere, en tinstøber, en murer, en bager og en præst. Men i de fleste tilfælde nævnes erhvervet dog ikke. De to aktuelle gavlhuse må skulle findes blandt strækningens sidstnævnte ejendomme i nærheden af Graven(-sgade). Her optræder der rent faktisk to naboejendomme med samme størrelse, der ejedes af en Hans Mikkelsen og en Hans Simonsen. Måske er det disse ejendomme, der er fundet rester af? Den førstnævnte var udlejet til en Søren Ferslev, men desværre siges der ikke noget om titel eller erhverv for hverken ham eller ejerne. Begge ejendomme var takseret til 10 rigsdaler, hvilket var blandt de laveste i kvarteret for de udelte ejendomme. Disse lå gennemsnitligt på ca. 15 rigsdaler og med 32 rigsdaler som den dyreste. De mindre udlejningsenheder lå langt lavere med takseringer på ned til 1 rigsdaler. Hvis de udgravede huse er identisk med de foreslåede, kan den relativt lave taksering måske antyde, at der ikke har været nogen første sal, som tidligere berørt. Et hus på 11 fag og med første sal, blev i Algade 9 således vurderet til 21 rigsdaler og dermed til mere end det dobbelte af Vesterbro's 10 rigsdaler pr. hus. Som antydning har i hvert fald det vestlige hus i Vesterbro 68 godt nok kun været 8 fag langt, hvilket dog ikke helt forklarer den betydeligt lavere taksering. I takseringen skal selvfølgelig også medregnes grundens størrelse og beliggenhed mm., og sammenligningen kan således være misvisende. Under alle omstændigheder har de aktuelle huse i Vesterbro 68 nok skulle karakteriseres som relativt små ejendomme, men dog som selvstændige ejendomme, der ikke var delt i flere, små lejemål. Til sammenligning lå de dyreste ejendomme i byen ved Stranden og Østerå, hvor de takseredes til op til 300 rigsdaler. Jens Bangs stenhus takseredes til 187,5 rigsdaler.

Dateringen af de to beboelseshuse til tiden omkring 1600 kan siges at være begyndelsen til den fuldt udviklede bymæssige bebyggelse, der antydes på både Resens prospekt fra 1677 og i grundtaksationen fra 1682. Måske er det en anelse overraskende, at dette først finder sted på dette lidt sene tidspunkt. Byen synes at have gennemgået en stor udvikling især i dens nordlige del, nord for Bispensgade, allerede i løbet af 1500-tallets anden halvdel. Men noget tyder altså på, at udviklingen i den vestlige bydel ved Vesterbro 68 først er sket med en smule forsinkelse. Denne har da heller ikke haft den samme appel til tidens voksende købmandsstand, der helst orienterede sig direkte mod Limfjorden og åerne.

Sammenfatning og perspektivering

Udgravningen har vist hvordan området først inddrages i byen i begyndelsen af 1300-tallet i forbindelse med byens befæstning med vold og grav. Den har samtidig føjet afgørende ny viden til hele udformningen og forløbet af bybefæstningen, der som den største overraskelse må have omsluttet hele byens vestlige del med den tidligere sognekirke Skt. Peder. I løbet af 1400-tallet opstår de nuværende grundstrukturer i forbindelse med Helligåndsklosterets erhvervelse og benyttelse af området. Den nordlige del af Vestergade, hvor ved Vesterbro 68 oprindeligt lå, kan således direkte opfattes som klostrets egen indfaldsvej fra markerne i oplandet og ind til klostrets forråds-kælder. Efter klostret endeligt ved Reformationen lå området hen som et affalds- eller møddingsområde, før det mod slutningen af 1500-tallet blev bebygget med en smedje. Efter en kortere årrække blev smedjen omkring 1600 ryddet til fordel for beboelse, der

kom til at udgøres af to gavlhuse i bindingsværk, adskilt af en stenbelagt gyde. Tiden omkring 1600 kan således siges at være starten på den fuldt udviklede bydel, der endnu eksisterer. I 1730'erne synes bebyggelsen ved Vesterbro 68 at blive markant ændret, hvorved grundens nord-syd-vendte gavlhuse blev erstattet med et øst-vest-orienteret hus langs gaden. Ved samme lejlighed opførtes det endnu stående bindingsværkshus i Bispensgade 31 nord for Vesterbro 68. Den lille gyde mellem gavlhusene blev nedlagt og erstattet af en ny gade, Lille Vestergade på den vestlige side af Vesterbro 68. Disse strukturer med gade og bygninger blev herefter gældende frem til Vesterbro's gennembrud i 1930'erne og med opførelsen af grundens nye hus i 2012.

Vesterbro 68, Aalborg

- Nordjyllands Historiske Museum jnr. 6206
- Fund & Fortidsminder: 120516-112
- Kulturstyrelsen jnr. 2012-7.24.02/NJM-0013
- Bygherre: Wagner Ejendomme Aps, Aalborg
- Undersøgt areal: 106 m²
- Deltagere i udgravningen:
 - Arkæolog Brit Vibe Smidt
 - Arkæolog Christian Vrængmose Jensen
 - Arkæolog Christian Klinge
 - Arkæolog Jeanette Ladefoged Halkier
 - Arkæolog Jeppe Bruun Skovby
 - Arkæolog Kenneth Nielsen
 - Arkæolog Stine Højbjerg
 - Osteolog og arkæolog Susanne Østergård
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Aalborg Historiske Museum.